

Економіка та управління підприємствами

УДК 658.27:642.5

Зубков Сергій Олександрович

*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та управління
Харківський державний університет харчування та торгівлі*

Зубков Сергей Александрович

*кандидат экономических наук, доцент,
профессор кафедры экономики и управления
Харьковский государственный университет питания и торговли*

Zubkov Serhii

*PhD in Economics, Associate professor,
Professor of the Department of Economics and Management
Kharkiv State University of Food Technology and Trade
ORCID: 0000-0002-4892-8284*

**МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ
МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ
ПРЕДПРИЯТИЯМИ СФЕРЫ ПИТАНИЯ
METHODOLOGY OF THE STUDY OF FOOD SPHERE
ENTERPRISES' MANAGEMENT PROCESSES**

Анотація. Специфіка процесів управління підприємствами сфери харчування, зумовлює необхідність формування особливого методологічного підґрунтя досліджень, об'єктом яких є міжгалузеві наукові дослідження, а предметом – методологія вирішення міжгалузевих наукових проблем. Більшість сучасних публікацій з питань методології дослідження процесів управління підприємствами є обмеженими логікою

функціонування та розвитку замкнених соціально-економічних систем, які не можуть бути безпосередньо імплементаваними до багатогалузевих інтегральних природно-соціально-економічних моделей, до яких належить сфера харчування. Сфера харчування охоплює всі структури, діяльність яких спрямована на досягнення основної мети – задоволення попиту населення на харчування. Структура сфери харчування у відповідності з функціональним управлінням складається з чотирьох секторів: агропромисловий комплекс, що виробляє харчову сировину (сільське і лісове господарство, рибальство і мисливство); галузі, які харчову сировину переробляють у продукти харчування (харчова промисловість); галузі, які продають продукти харчування (оптова і роздрібна торгівля, продовольчі ринки, корпоративна торгівля); галузі, які організують споживання продуктів харчування (ресторани, громадське харчування). Методологічні підходи до вивчення процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовані шляхом розкладання сучасних методологічних підходів до наукових досліджень, таких як загальнонаукові, міждисциплінарні та специфічні. Методологічною основою вибору класифікаційних ознак є необхідність виконання вимоги прикладного комплексного вирішення теоретичних наукових завдань при вивченні складних соціально-економічних процесів в інтегрованій системі управління підприємствами сфери харчування. Метою дослідження є систематизація методологічних підходів до вивчення процесів управління підприємствами сфери харчування. Систематичний комплекс теоретичних методологічних підходів дозволяє виявити специфіку вивчення феномену сфери харчування як єдиної природно-соціально-економічної системи, а їх комплексне використання забезпечує наукову обґрунтованість вирішення проблем вивчення процесів управління підприємствами сфери харчування.

Ключові слова: *методологія, методологічні підходи, управління, сфера харчування, підприємство.*

Аннотация. Специфика процессов управления предприятиями сферы питания, предопределяет необходимость формирования особого методологической основы исследований, объектом которых является межотраслевые научные исследования, а предметом - методология решения межотраслевых научных проблем. Большинство современных публикаций по вопросам методологии исследования процессов управления предприятиями ограничены логикой функционирования и развития замкнутых социально-экономических систем, которые не могут быть непосредственно реализованы в многоотраслевых интегральных природно-социально-экономических моделях, к которым относится сфера питания. Сфера питания охватывает все структуры, деятельность которых направлена на достижение основной цели – удовлетворения спроса населения на питание. Структура сферы питания в соответствии с функциональным управлением состоит из четырех секторов: агропромышленный комплекс, производящий пищевое сырье (сельское и лесное хозяйство, рыболовство и охота); отрасли, которые перерабатывают пищевое сырье в продукты питания (пищевая промышленность); отрасли, которые продают продукты питания (оптовая и розничная торговля, продовольственные рынки, корпоративная торговля); отрасли, которые организуют потребление продуктов питания (рестораны, общественное питание). Методологические подходы к изучению процессов управления предприятиями сферы питания систематизированы путем разложения современных методологических подходов к научным исследованиям, таких как общенаучные, междисциплинарные и специфические. Методологической основой выбора классификационных признаков является необходимость выполнения требования прикладного комплексного решения и теоретических научных задач при изучении сложных социально-экономических процессов в интегрированной системе управления предприятиями сферы питания.

Целью исследования является систематизация методологических подходов к изучению процессов управления предприятиями сферы питания. Систематический комплекс теоретических методологических подходов позволяет выявить специфику изучения феномена сферы питания как единой природно-социально-экономической системы, а их комплексное использование обеспечивает научную обоснованность решения проблем изучения процессов управления предприятиями сферы питания.

Ключевые слова: *методология, методологические подходы, управление, сфера питания, предприятие.*

Summary. *The specificity of food sphere enterprises' management processes necessitates the formation of special methodological basis for research, the object of which is cross-sectoral scientific research, and the subject is the methodology of inter-branch scientific problems solving. Most of the modern publications on the enterprise management research methodology are limited by the logic of functioning and development of closed social and economic systems, which cannot be directly implemented to the multi-sectoral integrated natural and social and economic models which include food sphere. The «food sphere» covers all structures which activities are aimed at achieving the main goal of the population's food demand meeting. Food sphere structure according to the functional management consists of four sectors: industries which produce food raw material (agriculture and forestry, fisheries and hunting); industries which process food raw material into food products (food industry); industries which sell food products (wholesale and retail, food markets, corporate trade); industries which organize food products consumption (restaurants, social catering). Methodological approaches to the study of food sphere enterprises' management processes are systematized by decomposition of modern methodological approaches to scientific researches, such as general scientific, interdisciplinary and specific. The methodological basis for the classification*

features selection is the necessity to fulfill the requirement of applied complex solution and theoretical scientific problems in the study of complex social and economic processes in the food sphere enterprises' integrated management system. The study purpose is systematization the methodological approaches to the study of food businesses management processes in terms of interdisciplinary methodological approaches, which include: informational, strategic, spatial, situational, dynamic, logical, process, creative, active, reflective, intuitive, quantitative, normative, program-oriented approaches. The systematic set of theoretical interdisciplinary methodological approaches allows to reveal the specifics of the study of the food sphere phenomenon as an integrated natural-socio-economic system, and their combined use provides scientific validity of solving the problems of studying the food sphere enterprises' management processes.

Key words: *methodology, methodological approaches, management, food sphere, enterprise.*

Постановка проблеми. Специфіка процесів управління підприємствами сфери харчування, до яких належать підприємства, агропромислового сектору, харчової промисловості, торгівлі та ресторанного господарства, що послуговуються інтегральними моделями природно-соціально-економічних систем, зумовлюють необхідність формування особливого методологічного підґрунтя досліджень, об'єктом яких є міжгалузеві наукові дослідження, а предметом – методологія вирішення міжгалузевих наукових проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічна наукова проблема даного дослідження полягає у тому, що більшість сучасних публікацій з питань методології дослідження процесів управління підприємствами є обмеженими логікою функціонування та розвитку замкнених соціально-економічних систем [1-7], які не можуть бути

безпосередньо імплементованими до багатогалузевих інтегральних природно-соціально-економічних моделей, до яких належить сфера харчування.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення результатів систематизації методологічних підходів дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування в частині міждисциплінарних методологічних підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні підходи щодо дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовано шляхом декомпозиції сучасних методологічних підходів до наукових досліджень (рис. 1). Методичною підставою виділення класифікаційних ознак, є необхідність виконання вимоги комплексного вирішення прикладних та теоретичних наукових проблем з дослідження складних соціально-економічних процесів у інтегрованій системі управління підприємствами сфери харчування.

Групу загальнометодологічних підходів сформовано з позиції необхідності дослідження ступеня досягнення мети інтеграції за інтересами учасників та стейкхолдерів (умови, форми, засоби інтегрованої взаємодії) та їхньої участі у процесах функціонування та управління підприємствами сфери харчування: концептуальний, діалектичний, системний, комплексний, суб'єктний, інституційний підходи.

До групи міждисциплінарних методологічних підходів, що є властивими під час проведення наукових досліджень економічного спрямування, віднесено підходи, які слугують спільними підставами теоретико-пізнавальних й аналітичних прикладних досліджень: інформаційний, стратегічний, динамічний, просторовий, ситуаційний, логічний, процесний рефлексивно-інтуїтивний.

Рис. 1. Структуризація методологічних підходів дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування

Джерело: розроблено автором

Крім цього, виділено специфічні підходи, що властиві теоретико-пізнавальним засобам досліджень: творчий, діяльнісний та аналітичних засобів досліджень: кількісний, нормативний, програмно-цільовий.

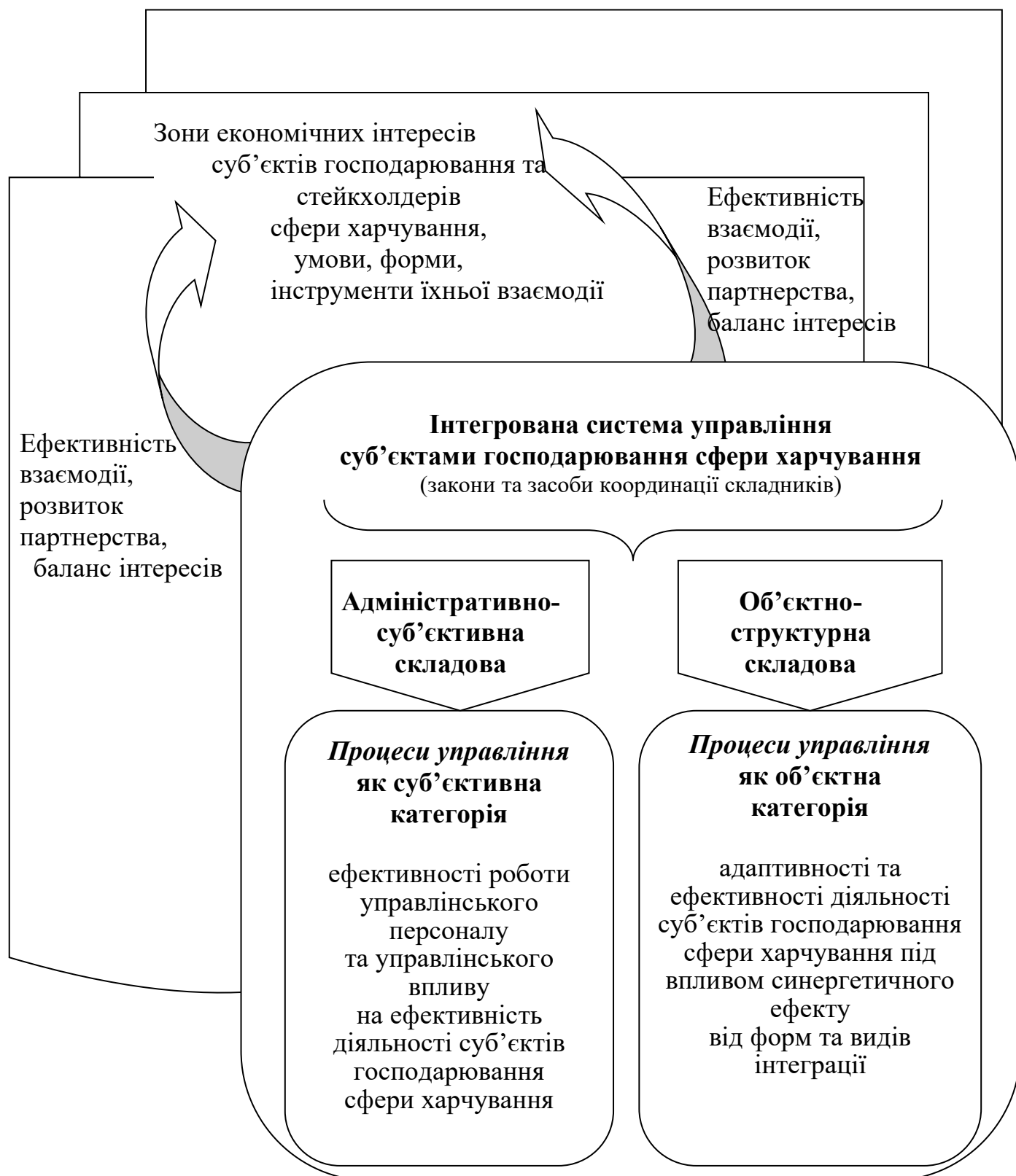
Окремо виділено специфічні конкретно-методологічні підходи досліджень, що надають можливість дослідити особливості процесів управління у багатогалузевих інтегральних природно-соціально-економічних системах, до яких належать підприємства сфери харчування, з виділенням об'єктно-структурної та адміністративно-суб'єктивної детермінант процесів управління.

З урахуванням цього пропонується здійснювати вирішення прикладних та теоретичних наукових проблем, що пов'язані з дослідженням складних процесів у інтегрованій системі управління підприємствами сфери харчування, як природно-соціально-економічних утворень, з виділенням двох детермінант: суб'єктивної та об'єктно-структурної (рис. 2).

Нормативною основою та визначальним компонентом наукових пошуків під час дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування є методи та засоби проведення досліджень. Методи дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовано відповідно до типу та змісту завдань, що підлягають вирішенню за такими ознаками (рис. 3):

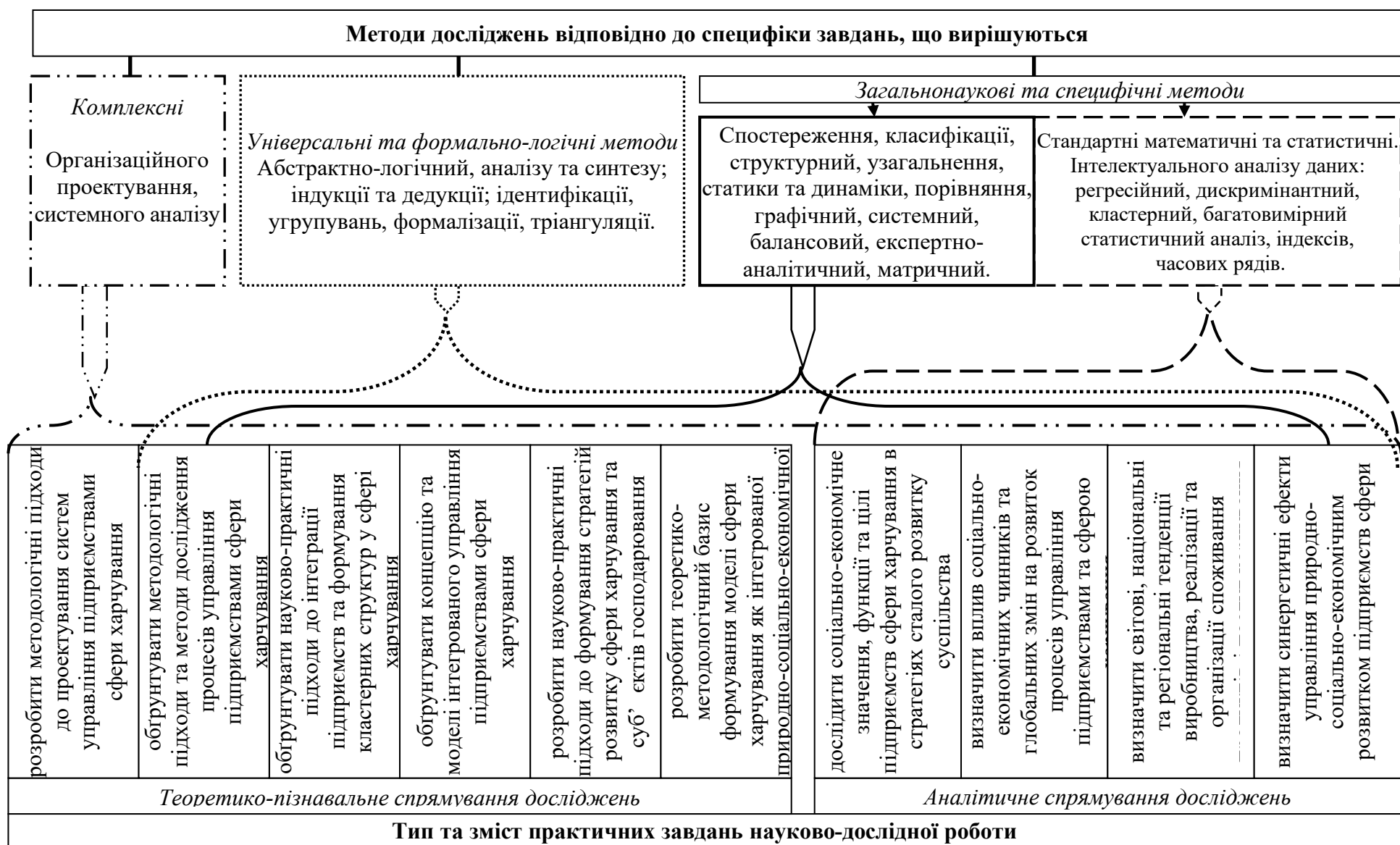
- універсальні та формально-логічні методи, що є слухними задля розв'язання більшості технічних завдань як теоретико-пізнавального, так і аналітичного спрямування: розробка теоретико-методологічного базису формування моделі сфери харчування як інтегрованої природно-соціально-економічної системи; розробка науково-практичних підходів до формування стратегій розвитку сфери харчування та суб'єктів господарювання; обґрунтування концепції та моделі інтегрованого управління підприємствами сфери харчування; тощо; визначення світових, національних та регіональних тенденцій виробництва, реалізації та

Рис. 2. Концептуальні детермінанти дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування

Джерело: розроблено автором

Рис. 3. Систематизація методів дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування за напрямками дослідницького процесу

Джерело: складено автором на основі: [8-16]

організації споживання продуктів і послуг харчування; дослідження соціально-економічного значення, функцій та цілей підприємств сфери харчування в стратегіях сталого розвитку суспільства тощо. До цієї групи входять такі методи: абстрактно-логічний, аналізу та синтезу; індукції та дедукції; ідентифікації, угруповань, формалізації, тріангуляції;

- загальнонаукові та специфічні методи розділені на дві підгрупи: методи, що є слухними задля розв'язання усього комплексу технічних завдань: спостереження, класифікації, структурний, узагальнення, статички та динаміки, порівняння, графічний, системний, балансовий, експертно-аналітичний та матричний. Окремо згруповані методи, що є специфічними та застосовуються переважно у аналітичних дослідженнях, які потребують а також методи інтелектуального аналізу даних: регресійний, дискримінантний, кластерний, багатовимірний статистичний аналіз, методи індексів та часових рядів.

- окремо виділено комплексні методи організаційного проектування, прикладне використання якого безпосередньо передбачено під час вирішення технічного завдання з розробки методологічних підходів до проектування систем управління підприємствами сфери харчування, та системного аналізу що є наскрізною методикою проведення досліджень за всіма напрямками.

У процесі реальних досліджень всі наукові підходи та методи взаємодіють і корелюють між собою, виконуючи кожен свою функцію. Вибір конкретного методу визначається за критеріями інтерпретації результатів, набору оцінних показників, кількості аналітиків, витрат часу, фінансових витрат, рівню об'єктивності, доступності та обмежень використання, оперативності застосування, поширеності застосування, наявності програмного продукту, достовірності результатів.

За допомогою сукупності методологічних підходів та методів створюється необхідний методологічний базис для вирішення

різноманітних науково-теоретичних і науково-практичних завдань, а предмет дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування конкретизується і оформляється у відповідну єдину систему теоретико-прикладних наукових знань.

Висновки. Методи дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування систематизовані за напрямками дослідницького процесу та за типами прикладних практичних завдань, що підлягають вирішенню. Ознаки, за якими дібрані методи досліджень дозволяють представити їх у всьому різноманітті та максимально охопити увесь спектр напрямків і сфер застосування, що задовольняє вимогам обґрунтованого правильного вибору задля прикладного застосування що є запорукою до отримання необхідних результатів.

Систематизована сукупність теоретичних методологічних підходів дозволяє розкрити специфіку дослідження феномену сфери харчування, як інтегрованої природно-соціально-економічної системи, а їхнє комбіноване використання забезпечує наукову обґрунтованість вирішення завдань дослідження процесів управління підприємствами сфери харчування на основі повномасштабного, всебічного та цілісного вивчення означених проблем.

Література

1. Ананьин О.И. Философия и методология экономической науки // Философия социальных и гуманитарных наук / Под общ. ред. С.А. Лебедева. М., 2006, Т. 2008. С. 353–436.
2. Братута О.Г. Засоби проведення наукового дослідження як елемент методологічного забезпечення української економічної науки // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 14. С. 8–16.
3. Чаплыгин В.Г. Логика и методология научных исследований: сравнительный анализ, школы, направления развития //

- Интеллектуальный капитал в экономике знаний. 2017. С. 289–303.
4. Кононюк А.Ю. Основы научных исследований. Киев : Освита України, 2012. Кн. 1. 508 с.
  5. Меньшикова А.А. Методологический прогресс в экономике // Современные проблемы и перспективные направления инновационного развития науки. 2017. С. 11–13.
  6. Разіна О.В. Методологічні основи стратегічного управління підприємством // Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. № 33 (2). С. 232–236.
  7. Шпортко Г.Ю., Вишнеvsька М.К. Дослідження методів визначення синергетичного ефекту кластерних структур // Економіка і суспільство. 2017. Вип. 9. С. 716–721.
  8. Височина М.В. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства // Культура народів Причорномор'я. 2009. № 161. С. 86–89.
  9. Дудукало О. Аналіз методів оцінювання ефективності управління діяльністю підприємства // Ефективна економіка. 2012. №.3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031> (дата звернення 31.01.2020).
  10. Мачуева Д.А. Современные методы анализа и оценки социально-экономических систем // Инженерный вестник Дона. 2016. Т. 43. №. 4 (43). С. 99.
  11. Меньшикова А.А. Новые методы экономики // Современные научные исследования и инновации. 2017. №. 11. С. 44–44.
  12. Нусратуллин И. В. Методы исследований в экономике. Уфа: Изд-во Башкирского инст. социальных технологий, 2015. 228 с.
  13. Пілецька С.Т. Ефективність управління підприємством, підходи та методи щодо її оцінки // Проблеми системного підходу в економіці. 2018. №.5. С. 100–106.

14. Подольчак Н. Ю. Оцінка ефективності систем менеджменту підприємств за допомогою кластерного аналізу // Наукові записки. 2006. Т. 56. Економічні науки. С. 94–99.
15. Усенко Л.Н., Шеравнер В.М., Тимофеева Ю.В. Современные методы анализа и прогнозирования в отраслях национальной экономики: монография. Москва: Вузовская книга, 2014. Т.3. 312 с.
16. Чернышева Ю.Г., Шепеленко Г.И. Бизнес-анализ как новая концепция аналитической обработки информации в современной экономике // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2017. № 9 (88). С. 34–37.

References

1. Anan'in O.I. (2006) *Filosofiya i metodologiya ekonomicheskoy nauki*. [Philosophy and methodology of economic science] // *Filosofiya sotsial'nykh i gumanitarnykh nauk* [Philosophy of Social Sciences and Humanities], Т. 2008, PP. 353–436.
2. Bratuta O.H. (2016) *Zasoby provedennia naukovoho doslidzhennia yak element metodolohichnoho zabezpechennia ukrainskoi ekonomichnoi nauky* [Means of scientific research as an element of methodological support of Ukrainian economic science] // *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national problems of economy], № 14, PP. 8–16.
3. Chaplygin V.G. (2017) *Logika i metodologiya nauchnykh issledovaniy: sravnitel'nyy analiz, shkoly, napravleniya razvitiya* [The logic and methodology of scientific research: a comparative analysis, schools, areas of development] // *Intellektual'nyy kapital v ekonomike znaniy* [Intellectual capital in the knowledge economy], PP. 289–303.
4. Kononyuk A.Y. (2012) *Osnovy nauchnykh issledovaniy* [Basics of Scientific Research], Kyiv: Osvita Ukrainy, Book 1.
5. Men'shikova A.A. (2017) *Metodologicheskiiy progress v ekonomike*.

- [Methodological progress in the economy] // *Sovremennye problemy i perspektivnye napravleniya innovatsionnogo razvitiya nauki* [Modern problems and promising areas of innovative development of science], PP. 11–13.
6. Razina O.V. (2011) *Metodolohichni osnovy stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvom* [Methodological foundations of strategic management of enterprise] // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Science messenger of Uzhgorod University], № 33 (2), pp. 232–236.
  7. Shportko H.Y., Vyshnevskaya M.K. (2017) *Doslidzhennia metodiv vyznachennia synerhetychnoho efektu klasternykh struktur* [Previous methods for identifying the synergistic effect of cluster structures], *Ekonomika i suspilstvo*. [Economy and society], Vol. 9, PP. 716–721.
  8. Vysochyna M.V. (2009) *Analiz metodiv otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpryiemstva* [Analysis of methods for evaluating the effectiveness of enterprise activity management] // *Kultura narodov Prychernomia* [Culture of the peoples of the Black Sea], No 161, PP. 86–89.
  9. Dudukalo O. (2012) *Analiz metodiv otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia diialnistiu pidpryiemstva* [Analysis of methods for evaluating the effectiveness of enterprise activity management] // *Efektyvna ekonomika* [Efficient economy], No 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1031> (accessed 31 January 2020).
  10. Machueva D.A. (2016) *Sovremennye metody analiza i otsenki sotsial'no-ekonomicheskikh sistem* [Modern methods of analysis and evaluation of socio-economic systems] // *Inzhenernyi vestnik Dona* [Engineering Herald of Don], T. 43. No 4 (43), P. 99.
  11. Men'shikova A.A. (2017) *Novye metody ekonomiki* [New methods of economics] // *Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovatsii* [Modern

- research and innovation], No 11, PP. 44–44.
12. Nusratullin I. V. (2015) *Metody issledovaniy v ekonomike* [Research Methods in Economics], Ufa: Izd-vo Bashkirskogo inst. sotsial'nykh tekhnologiy. 228 s.
  13. Piletska S.T. (2018) *Efektivnist upravlinnia pidpriemstvom, pidkhody ta metody shchodo yii otsinky* [Management effectiveness of the enterprise, approaches and methods for its evaluation] // *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems of systematic approach in economy], No 5, pp. 100–106.
  14. Podolchak H. Y. (2006) *Otsinka efektyvnosti system menedzhmentu pidpriemstv za dopomohoiu klasternoho analizu* [Performance evaluation of enterprise management systems by cluster analysis] // *Naukovi zapysky. Ekonomichni nauky* [Scientific proceedings. Economic sciences], T. 56, PP. 94–99.
  15. Usenko L.N., Sheravner V.M., Timofeeva Yu.V. (2014) *Sovremennye metody analiza i prognozirovaniya v otraslyakh natsional'noy ekonomiki: monografiya*. [Modern methods of analysis and forecasting in the sectors of the national economy: monograph], Moscow: Vuzovskaya kniga, T.3. 312 s.
  16. Chernysheva Y.G., Shepelenko G.I. (2017) *Biznes-analiz kak novaya kontsepsiya analiticheskoy obrabotki informatsii v sovremennoy ekonomike* [Business analysis as a new concept of analytical information processing in the modern economy] // *Nauka i obrazovanie: khozyaystvo i ekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie* [Science and education: economy and economics; entrepreneurship; law and management], № 9 (88), PP. 34–37.